

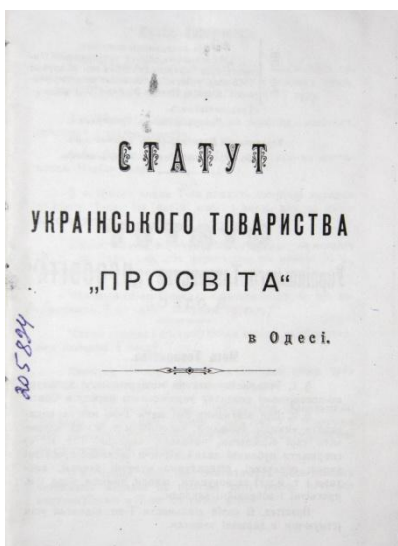
Одеській «Просвіті» 110 років : за матеріалами виставки

Одеської національної наукової бібліотеки

Витоки одеської «Просвіти» – в діяльності одеської української «Громади». Діяла вона з 1870-х років під проводом історика Леоніда Смоленського – випускника історико-філологічного факультету Київського університету. Одеське товариство «Просвіта» – перша в Російській імперії організація українців, яка діяла легально. Офіційно вона була зареєстрована 25 листопада 1905 р., та саме товариство як і ідея його створення виникли набагато раніше.

Офіційному створенню товариства сприяли події Першої російської революції, під час яких цар Микола II змушений був видати «высочайший манифест» 17 жовтня 1905 р., який проголошував свободу слова, свободу зібрань і свободу об'єднань.

Так, вже 30 жовтня 1905 р. представники українства зібралися на квартирі Івана Луценка, де й було вирішено утворити товариство «Просвіту» та вироблено статут товариства. У статуті було окреслено мету діяльності – «допомогти культурно-просвітницькому розвитку українського народу в Одесі», а для досягнення мети ставилися наступні завдання: «видавати книжки, брошури, часописи; відкривати свої бібліотеки, читальні, книгарні; готувати публічні лекції, звіти, загально-просвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, вистави; засновувати школи, притулки, ясла та інші просвітні і добродійні заклади».

Статут українського товариства "Просвіта" в Одесі

Народное дело : политическая, экономическая, популярно-научная и литературная газета. – Одеса, 1906.

Не звертаючи уваги на різні перешкоди місцевої влади, одеські просвітяни, слідуючи завданням «Просвіти», розпочали підготовку видання своєї газети. Не отримавши дозволу на видання української газети, просвітяни випустили її самочинно. 1 січня 1906 року з'явився перший номер газети «Народное дело», в якій основна частина матеріалу була надрукована українською мовою. Тираж був заарештований і підлягав знищенню та громадськість не дозволила цього.

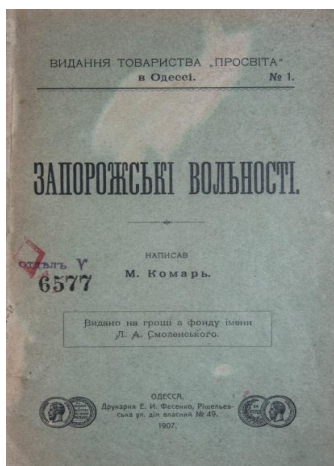
Більш того, вимагала дозволу для видання української газети. Такий дозвіл було видано і вже 8 січня вийшов перший номер першої в історії міста української політичної, економічної, наукової та літературної газети «Народня справа» (1906). Але і цей номер був одразу ж заарештований. Редактором обох газет був Іван Луценко.

Вісти : політична, економічна, наукова і літературна газета. - Одеса, 1906.

Але на цьому боротьба за українську газету не закінчилася. Товариство «Просвіта» протягом січня домоглося дозволу на видання української газети «Вісти» (1906), редактором якої була дружина С. Шелухіна – Любов Миколаївна. З'явилось п'ять номерів цієї газети, після чого її видання було заборонено. Після заборони «Вістей» видання українських газет в Одесі було припинено.

Також просвітяни видавали й інші друковані матеріали, які висвітлювали історію і культуру українського народу. Зокрема, було засновано фонд імені Леоніда Смоленського – відомого історика для видання книжок історичного змісту українською мовою. На виставці експонуються наступні книжки, видані на кошти цього фонду:

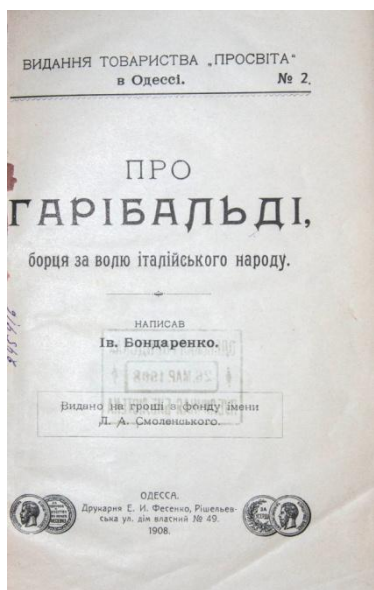
Комаров М. Про запорозьські вольності. – Одеса, 1907.

Михайло Комаров – книгознавець, бібліограф, етнограф, літературний критик, визначний провідник українського руху в Одесі та один з ініціаторів створення одеського товариства «Просвіта», його почесний голова. Брав активну участь у зібраннях товариства, виступав на літературно-мистецьких читаннях та вечорах.

До речі, у відділі рідкісних видань та рукописів зберігається архів та бібліотека Михайла Комарова. З цих джерел довідуємося про активну і

невтомну роботу власника на підтримку і розвиток української культури, його зв'язки з літературними та науковими колами.

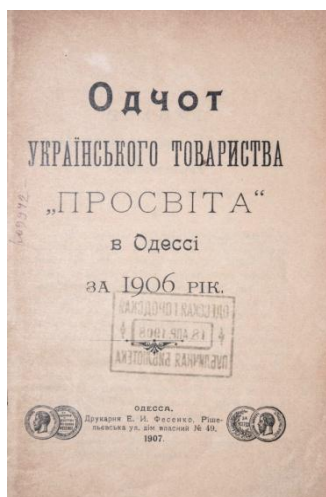
Бондаренко І. Про Гарібальді, борця за волю італійського народу. – Одеса, 1908.

Ця книга була майже повністю заарештована і вилучена поліцією. А видавця Ю. Фесенко притягнуто до відповідальності за те, що почав видання раніше, що сприяло розходженню 250 екземплярів книги.

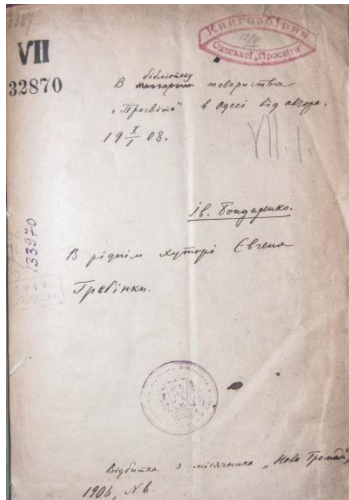
Українська література одеської «Просвіти» розсилалася по всій Україні для комплектування бібліотек і читалень інших «Просвіт». Це є свідченням того, що зв'язки між «Просвітами» існували і розвивалися.

Товариством також влаштовувалися заходи, що сприяли культурно-просвітницькому розвитку. Це – читання рефератів, переважно з історії України і українського письменства та етнографії, їх обговорення, літературно-музично-вокальні вечори, вечори для дітей.

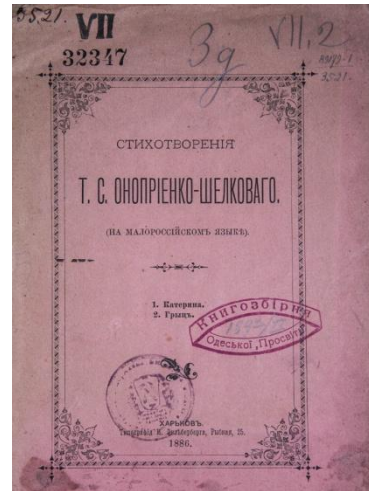

Діяльність «Просвіти» легко відтворити, адже збереглися щорічні «Звіти» товариства, які містять повний перелік лекцій, рефератів, повідомлень і концертних програм.

Товариством була заснована власна бібліотека, що нараховувала понад 1600 томів. Містила книжки з художньої літератури, етнографії, політичної економії, історії, української філології. На кожній книжці з бібліотеки товариства є овальна печатка: «Книгозбірня Одеської «Просвіти».

Бондаренко І. В ріднім хуторі Євгена Гребінки. – [К., 1906]. – Відб. із журн. «Нова громада».

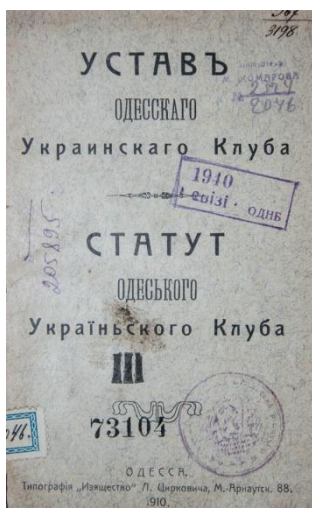

Онопрієнко-Шелковий Т.С. Стихотворенія Т. С. Онопрієнко-Шелкового (на малоросійському языкі). – Харьков, 1886.

Книжка Івана Бондаренка «В ріднім хуторі Євгена Гребінки» (Київ, 1906) з дарчим підписом автора: «В бібліотеку товариства «Просвіта» в Одесі від автора. 01.01.1908».

Плідна праця товариства та його популярність серед населення непокоїла місцеву владу, на всі збори засилалися шпигуни, які доносили про все, що говорилось і діялось. Стурбований зростанням авторитету і впливу «Просвіти» у суспільстві царський уряд заборонив її. Книгарня «Просвіти» була закрита 22 листопада, а саме товариство – 28 листопада 1909 року. Проте просвітяни посилаючись на те, що потрібно якось розрахуватися з майном «Просвіти» (книжки, приміщення, умеблювання, експонати та ін.), працювали аж до кінця 1910 року.

Після заборони товариства, робота продовжувалась в «Одеському Українському клубі», який було засновано просвітянами після офіційного закриття «Просвіти». Статут «Одеського Українського клубу» було затверджено 8 лютого 1910 р.

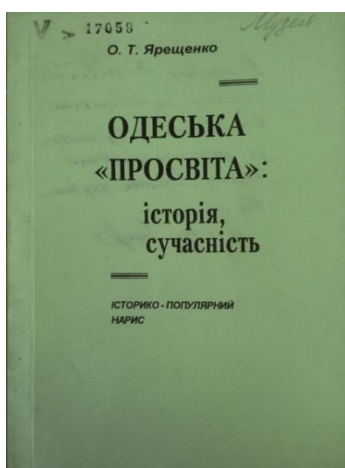
Про діяльність Одеського Українського клубу дізнаємося з його **Статуту** та **звітів**. Перш за все у клубі влаштовували вечорниці, маскарadi, танцювальні, музичні та літературні вечори, драматичні та оперні вистави але ця діяльність не мала такого розмаху, що в «Просвіті».

У 1917 році розпочався процес відновлення «Просвіт» в багатьох містах України. В Одесі «Просвіта» була відновлена 8 січня 1918 р. Відбулося зібрання на якому було обрано правління та інші керівні органи. Розпочався процес утворення українських шкіл. Весною 1917 р. починає виходити газета «Українське слово», співавтором якої був Іван Липа. У «Вестнику Одесского земства» за 1918 рік було надруковано українською мовою Статут одеського товариства «Просвіта». Але громадянська війна, часті зміни влади перешкоджали нормальній роботі «Просвіти».

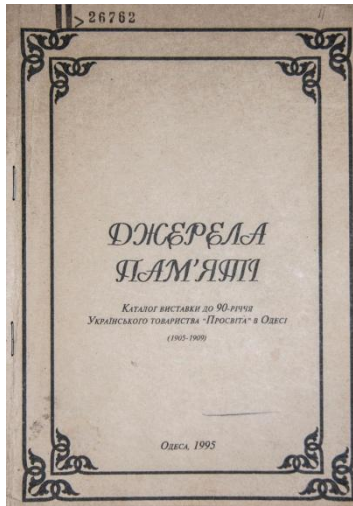
Невідомі раніше факти про одеську «Просвіту» 1918-1920 рр. на основі розсекречених документів і матеріалів з архівно-слідчих справ репресованих громадян що зберігаються в архіві Управління СБУ в Одеській області наводить у своєму дослідженні Е. П. Петровський – історик, викладач ОНУ ім. І.І. Мечникова «Одеська «Просвіта» в 1918-1920 роках» (Записки історичного факультету. 2006. Вип. 17).

Ще один етап становлення організації відбувався в кінці 1980-х років, в умовах шаленого тиску комуністичної номенклатури. Однак, навіть в таких умовах гласність і демократизація та сміливість патріотів дали поштовх до утворення ряду організацій культурологічного характеру в основному з ініціативи інтелігенції та молоді. Однією з таких організацій і стало Товариство української мови (ТУМ), яке почало свою роботу з 1988 р. Під впливом Товариства української мови ім. Т. Шевченка в ряді областей України представники одеської інтелігенції вирішили створити таке ж товариство в Одесі. 15 жовтня 1988 р. в міській бібліотеці № 10 зібралось понад 40 чоловік. Організатором товариства була завідувача бібліотекою Н. Білінська. З 1991 року Товариство української мови імені Тараса Шевченка було реорганізоване у Всеукраїнське Товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, повернувши собі історичну назву.

З проголошенням Незалежності України не лише відновлювалися українські товариства, а й з'явилася можливість досліджувати і аналізувати як діяльність цих товариств, так і внесок окремих постатей в український рух на півдні України. Зокрема діяльності одеської «Просвіти» присвячена низка праць як в контексті загальноукраїнського руху початку ХХ ст., так і значення товариства у освітянській та культурологічній діяльності Одеси.

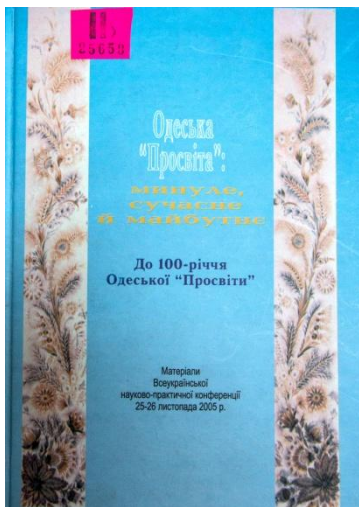

У 1998 році видано дослідження О. Т. Ярещенко «Одеська «Просвіта» : історія,

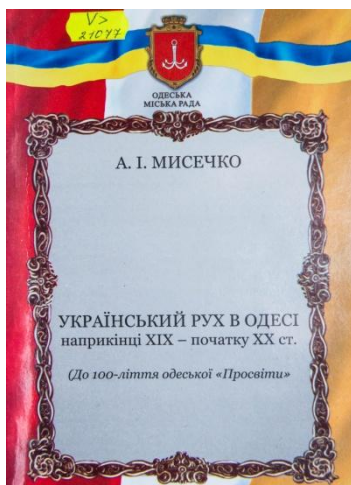
сучасність» (Одеса, 1998). У книзі розкривається діяльність одеської «Просвіти» у період 1905-1909 рр., частково – у 1918-1920 рр. Але автором акцентовано велику увагу саме на діяльності одеської «Просвіти» часів незалежності України. Дослідження проведене на основі архівних матеріалів, періодичної преси та власного досвіду.

До 90-річчя «Просвіти» було організовано виставку, за матеріалами якої було видано каталог **«Джерела пам'яті»** (Одеса, 1995). Матеріал каталогу систематизовано за розділами: заснування та діяльність одеської «Просвіти» 1905-1909 рр.; громадські організації після закриття «Просвіти» в Одесі; активні діячі «Просвіти»: М. Комаров, І. Липа, І. Луценко, С. Шелухін та ін.; розвиток національної української ідеї в Одесі ХІХ – поч. ХХ ст. Окремий розділ присвячений відродженню «Просвіти» в Одесі. Також у каталозі містяться копії окремих документів та обкладинки книжок творів активних діячів товариства.

Досить плідно було відзначене 100-річчя одеської «Просвіти», а саме:

– проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію **«Одеська «Просвіта» : минуле, сучасне, майбутнє»** (Одеса, 2005). У матеріалах конференції йде мова про зародження громадських організацій «Просвіти» на теренах України, про державотворчу, наукову, освітянську та культурологічну діяльність видатних діячів одеської «Просвіти», їх стосунки з представниками інших «Просвіт»; опубліковані унікальні документи періоду становлення одеської «Просвіти».

– вийшла друком монографія А. І. Мисечко – одеського історика, доцента кафедри історії України ОНУ імені І. І. Меченова **«Український рух в Одесі наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.»** (Одеса, 2005). У цьому дослідженні, в контексті діяльності українських товариств Одеси зазначеного періоду, чільне місце належить діяльності одеської «Просвіти».

– **«Лицарі досвітніх вогнів»** (Одеса, 2005) – цікаве та пізнавальне видання на основі ґрунтовних архівних досліджень. Присвячене воно тридцяти трьом видатним діячам одеської «Просвіти» 1905-1909 рр., серед яких Михайло Комаров, Іван Луценко, Сергій Шелухін, Іван Липа та ін. Цінні відомості про невідомих провідників української культури розповів письменник та літературознавець Григорій Зленко.

Столітньому ювілею «Просвіти» присвячений також каталог українських видань одеського видавця Ю. Фесенка **«Славетний друкар Одеси»** (Одеса, 2005). Це перша спроба бібліографічного опису українських видань, здійснених відомою одеською типо-хромолітографією Є. І. Фесенка. Каталог ілюстровано оригінальними матеріалами з фондів Одеського літературного музею та приватної збірки Т.І. Максим'юка – історика, краєзнавця та колекціонера.

На виставці також представлені матеріали, присвячені окремим культурним та громадсько-політичним діячам, провідникам українського руху в Одесі. Це такі визначні постаті як Михайло Комаров, Юхим Фесенко, Амвросій Ждаха, Іван Липа, Сергій Шелухін, Іван Луценко та багато інших.

З цими та іншими цікавими матеріалами які висвітлюють діяльність одеської «Просвіти» у 1905-1909 рр., 1918-1920 рр. та особливості національно-культурного руху в нашому місті запрошуємо ознайомитись у відділі рідкісних видань та рукописів Одеської національної бібліотеки.